

“O’ZBEK MUSIQA ADABIYOTI”NI O’QITISH MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI

Sobirova Gulxayo Aktamjonovna

Farg’ona viloyati Rishton tumani 21-BMSM o’qituvchisi

Ilmiy rahbar: san’atshunoslik fanlari doktori,

professor T.B.G’ofurbekov

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar musiqa va san’at maktablari o’quv rejasidan o’rin olgan “O’zbek musiqa adabiyoti” fanini o’qitishda uchrayotgan muammolar yoritilgan. Maqolaning obyekti sifatida 2019-yilda ishlab chiqilib, ayni vaqtga qadar amliyotda qo’llanilayotgan “O’zbek musiqa adabiyoti” fanining dasturi tahlil qilinib, undagi kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan takliflar va “Musiqqa adabiyoti” kursining uchinchi o’quv yili uchun mavzular rejasini ishlab chiqildi.

Kalit so’zlar: Musiqa adabiyoti, dastur, bastakor, kompozitor, maqom, o’zbek xalq musiqa ijodiyoti, janr.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF TEACHING "UZBEK MUSIC LITERATURE"

Sobirova Gulxayo Aktamjonovna

teacher at children’s music and

art schools №21 in Rishtan district, Fergana region

Scientific advisor: doctor of art studies,

professor T.B.Gafurbekov

Annotation: This article describes the problems encountered in teaching the subject "Uzbek music literature" included in the curriculum of children's music and art schools. As the object of the article, the program of the subject "Uzbek music literature" developed in 2019 and used in practice until now was analyzed, suggestions aimed at eliminating its shortcomings and a plan of topics for the third academic year of the "Music literature" course were developed.

Keywords: Music literature, program, composer, composer, maqom, uzbek folk music creativity, genre.

“Musiqqa adabiyoti” kursining asosiy qismi bo’lgan “O’zbek musiqa adabiyoti” fani o’quvchilarga O’zbekiston musiqa san’ati va madaniyati haqidagi ma’lumotlarni bilishlari uchun imkon beruvchi fan bo’lib, bolalar musiqa va san’at maktablarining 7

yillik ta’lim yo’nalishlariga 6-7-sinflarda, 5 yillik ta’lim yo’nalishlariga 4-5-sinflarda 2 yil davomida o’tiladi¹.

2019-yilda ishlab chiqilib, ayni vaqtga qadar amliyotda qo’llanilayotgan “Musika adabiyoti” fanining dasturiga muvofiq uchinchi o’quv yilining birinchi yarmiyilligi ya’ni birinchi va ikkinchi choraklari “Jahon madaniyati va tarixi”ni o’rganishga qaratilgan. Uchinchi chorakdan boshlab o’zbek musika tarixiga oid mavzular bayon etiladi. To’rtinchi o’quv yili “O’zbek musika adabiyoti” bo’lib, unda M.Ashrafiy, T.Sodiqov, R.Glier, M.Burxonov, S.Yudakov, I.Akbarov, S.Varelas, R.Hamroyev, M.Tojiyev, U.Musayevlar hayoti va ijodi o’rganiladi. Shuningdek, O’zbekiston zamonaviy kompozitorlari hayoti va ijodiy merosini o’rganishga o’quv rejada bir soatgina vaqt ajratilgan. Aynan “O’zbek musika adabiyoti”ni o’rganishda soatlar taqsimoti va tinglash uchun nomlari keltirilgan musiqiy materiallar tanlovida kamchiliklar ko’zga tashlanadi. Fanning maqsadiga erishish uchun eng avvalo yillik o’quv rejani to’g’ri tuzish zarur. Bu borada ayniqsa “O’zbek musika adabiyoti” fani birlamchi o’rinda turadi. Chunki, O’zbekistonda yashab ta’lim ta’rbiya olayotgan har bir o’quvchi o’z yurtining musiqiy merosi, shu sohada samarali ijod qilgan va qilayotgan buyuk shaxslari, O’zbekistonni jahon madaniyatida tutgan o’rni, musika soxasidagi yutuq va kamchiliklari haqida ma’lumotlarga ega bo’lishlari shart albatta. Ushbu jihatlarni inobatga olgan holda “Musika adabiyoti” kursining uchinchi va to’rtinchi o’quv yili uchun mo’ljallangan fan dasturlariga (mavzular, soatlar taqsimoti, tinglash uchun musiqiy materiallar) musiqashunos olim, san’atshunoslik fanlari doktori, professor T.B.G’ofurbekov ko’rsatmalari bilan o’zgartirish va qo’shimchalar kiritdik.

“Musika adabiyoti” dasturining mazmunida yozilishicha “Jahon madaniyati va san’ati tarixi” fani bo’yicha soatlar kiritilishi zarurati bilan tarixiy materiallar birmuncha ixchamlashtirilgan. Uchinchi o’quv yilining birinchi yarimiyilligida “Jahon san’ati tarixi” fanini o’rganishga bag’ishlanishi tavsiya qilinadi². Kursning nomi, uning maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda “Jahon san’ati tarixi” faniga tegishli mavzularni “Musika adabiyoti” dasturiga kiritilishi noo’rin tavsiya ekanligini ta’kidlagan holda, O’zbekiston davlat konservatoriyasi professori, san’atshunoslik fanlari doktori T.B.G’ofurbekov “Jahon musika tarixi”ni o’rganishni oliy ta’lim muassasalariga qoldirish joizligini aytadilar. Uchinchi o’quv yilining 4 – choragi uchun berilgan dars soatlari mavzularning murakkablik darajasini inobatga olmay

¹ Aniq hisobda biryarim yil.

²M.B.Agayeva, I.Y.Sivaya, Y.M.Kaplina, L.L.Demidova, N.D.Halimova, Sh.X.Djalolova. BMSM uchun “Musika adabiyoti” fani dasturi.T.,2019. 9 –bet.

taqsimlangan ya’ni Sharq xalqlarining musiqiy merosi – maqomlar va Shashmaqomni o’rganilishi uchun bir soat vaqt ajratilgan. Farg’ona – Toshkent va Xorazm maqomlarini ham bolalar 45 daqiqada o’zlashtirishlari rejalashtirilgan. Murakkab (mazmun va shakl) chuqur falsafiy mazmunga ega, uzoq o’tmish bastakorlik ijodi maxsuli bo’lgan og’zaki an’anadagi professional musiqaning yetuk namunasi o’zbek maqomlarini nazariy va amaliy o’rganishni keng targ’ib qilish va yosh avlodni milliy ruxda tarbiyalash masalasi isloh qilinib turgan bir paytda, musiqa maktablarida maqomlar (Shashmaqom, Farg’ona – Toshkent va Xorazim)ni o’rganish uchun 2 soatgina ajratilishi juda oz fursat.

O’zbekistonda bastakorlik ijodi kompozitorlik ijodidan avvalroq shakllanib, o’zbek ohanglariyu, ijodkorlari (xonanda va sozandalar)ni jahonga tanitgan. Bugungi kunda ham har ikki ijod, har ikki tafakkur (bir ovozli va ko’p ovozli) parallel ravishda rivojlanib kelmoqda. Biroq, dasturda bastakorlar ijodini ikki soat dars doirasida Yu.Rajabiy va T.Jalilovlar ijodi misolida o’rganish rejaga kiritilgan. Ma’lumki, bastakorlar serqirra ijodkorlar bo’lib, ular eng avvalo yetuk xonanda va sozandalar bo’lishgan. Demakki, bastakorlarimiz nafaqat yaratuvchi balki milliy ohanglarimiz targ’ibotchilari hamdir. O’zbek musiqasida salmoqli o’rinni egallagan mazkur soha vakillari va ularning ijodiy merosini o’rganishga bag’ishlangan soatlarni ko’paytirish zarur deya hisoblab, **musiqa maktablarida “Musiqqa adabiyoti” kursining uchinchi o’quv yili birinchi yarimyillik rejasidan o’rin olgan “Jahon madaniyati va san’ati tarixi”ga tegishli soatlarni olib tashladik va bo’sh qolgan soatlar (13 soat) o’rnini ikkinchi yarimyillikda berilgan “O’zbek musiqa adabiyoti”ga oid mavzularni murakkablik darajasiga qarab to’g’ri taqsimlash bilan to’ldirdik.**

Shunday qilib, uchinchi o’quv yili “O’zbek musiqa adabiyoti” mavzularining namunaviy yillik rejasini qayta tuzib chiqdik. Unga ko’ra o’quv yilining **I yarimyilligi** “O’zbek folklor musiqasi va og’zaki an’anadagi professional musiqa” deb nomlangan bo’lib, **birinchi chorak**da o’zbek xalq musiqa ijodiyoti ya’ni folklor musiqasi va uning xususiyatlari, janrlari haqidagi bilimlar egallanishi nazarda tutilgan. Shu bois, o’zbek musiqa adabiyoti kursini XIX–asr oxiri XX asr boshlarida O’zbekiston musiqa madaniyatida ro’y bergan muhim voqeliklar haqidagi mavzu bilan boshladik. Og’zaki an’anadagi o’zbek musiqasi – xalq ijodining umumnazariy asoslari, uning amaliy va noamaliy janrlari, bolalar folklor musiqasi, O’zbekistonda mavjud mahalliy (lokal) uslublar haqidagi tarixiy nazariy ma’lumotlarni bilish va musiqiy na’munalarni tinglab idrok etish ko’nikma va malakalariga ega bo’lishlari ko’zda tutilgan. **Ikkinchi chorak**da o’zbek mumtoz musiqasi va uning xususiyatlari, janrlari tasnifi, cholg’u musiqasi, mumtoz yalla va ashula, katta ashula, doston janrining o’ziga xos xususiyatlarini bilish, musiqiy namunalarni tinglash orqali janrlarni bir biridan farqlash ko’nikmasi shakllantirilishi belgilangan. O’quv yilining **II yarimyilligi** o’zbek maqomlari va bastakorlik ijodiga bag’ishlangan bo’lib, **uchinchi chorak**da o’quvchilar

maqomlarning o‘zbek musiqa madaniyatida tutgan o‘rni, tarixiy, nazariy asoslari, Shashmaqom va uning cholg‘u (mushkilot) hamda ashula (nasr) yo‘llari, maqom cholg‘u kuylari va ashularining shakl tuzilishi, Farg‘ona –Toshkent va Xorazm maqomlari, o‘zbek mumtoz musiqasining yetuk ijrochilari (xonanda va sozandalar), milliy musiqa cholg‘ulari va ansambllari, o‘zbek xalq musiqa cholg‘ulari va orkestri haqida umumnazariy tushunchalarga ega bo‘lishlari va amaliyot bilan bog‘liq holada (maqom ijrochilarining konsert dasturlariga, Xalq cholg‘ularining orkestr, An’anaviy ijrochilik bo‘limining ansambl darslariga tashrifi doirasida) mavzularni o‘zlashtirishlari ko‘zda tutilgan. *To‘rtinchi chorak*da esa o‘zbek an’anaviy musiqasida ulkan o‘rin tutgan bastakorlik ijodining qisqacha tarixiga yuzlanib, T.Jalilov, Yu.Rajabiy, M.Mirzayev, G‘.Toshmatov, F.Sodiqov, zamondosh bastakorlarimizdan - Sh.Yormatov, A.Ismoilov, A.Dadayev, O‘.Rasulovlarning ijodini o‘rganish maqsadi qo‘yildi. Quyida “O‘zbek musiqa adabiyoti” fanidan o‘tilishi zarur bo‘lgan mavzular nomlari va soatlar taqsimotini keltirdik.

UCHINCHI O‘QUV YILI

O‘zbek musiqa adabiyoti

6 – sinf (7 yillik ta’lim), 4 – sinf (5 yillik ta’lim)lar uchun yillik mavzular rejasi

№	Dars mavzulari	Dars soatlari
1.	Kirish. XIX – asr oxiri XX asr boshlarida O‘zbekiston musiqa madaniyati. O‘zbek an’anaviy musiqasi va uning janrlari tarkibi.	2
2.	Xalq musiqasining umumnazariy masalalari. Mehnat va marosim va qo‘shiqqlari. Noamaliy janrlari va bolalar folklori. Lokal (mahalliy) uslublar.	6
3.	O‘zbek mumtoz musiqasi va uning xususiyatlari. Janrlari tasnifi. Cholg‘u musiqasi. Mumtoz yalla va ashula janrlari. Katta ashula va doston janri.	5
4.	Maqomlar. Shashmaqom. Cholg‘u (mushkilot) va ashula (nasr) yo‘llari. Maqomlarning shakli. Farg‘ona –Toshkent va Xorazm maqomlari. O‘zbek mumtoz musiqasi ijrochilari (xonanda va sozandalar). O‘zbek mumtoz musiqasi ijrochilari (xonanda va sozandalar). Milliy musiqa cholg‘ulari va ansambllari. O‘zbek xalq musiqa cholg‘ulari va orkestri.	9
5.	O‘zbek bastakorlik ijodi o‘tmish va hozirgi zamon. T.Jalilov, Yu.Rajabiy, M.Mirzayev, G‘.Toshmatov, F.Sodiqov. Zamondosh bastakorlar ijodi: Sh.Yormatov, A.Ismoilov, A.Dadayev, O‘.Rasulov	8
6.	Nazorat darsi	4
7.	I va II yarimyillik uchun yakuniy dars	2
	Jami	36

Ushbu “O‘zbek musiqa adabiyoti”ni o‘qitish muammolari va istiqbollari” nomli maqolamizda “O‘zbek musiqa adabiyoti” fanining dasturiy muammolarigagina yuzlandik. Bolalar musiqa va san‘at maktablarida ushbu fanni o‘qitish jarayonida tashkiliy va uslubiy muammolar ham yetarli darajada. Biroq, eng avvalo biz tahlil etgan dasturiy muammolarni hal etish orqali mazkur fan oldiga qo‘yilgan maqsad va vazifalarga erishish imkoniyati ochiladi hamda fanga doir o‘quv qo‘llanma, darsliklarni yaratilishi va ta’lim jarayoniga tadbiiq qilinishi orqali, shuningdek, musiqiy materiallar (asarlarning audio va video yozuvlari) to‘plami bilan ta’minlanishi bilan bir qator tashkiliy va uslubiy muammolar ham bartaraf etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirining 766-son “Bolalar musiqa va san‘at maktablarining ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha o‘quv rejalari hamda o‘quv rejalariga tushuntirishlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi buyrug‘i. Toshkent sh., 2019-yil 30-dekabr.
2. M.B.Agayeva, I.Y.Sivaya, Y.M.Kaplina, L.L.Demidova, N.D.Halimova Sh.X.Djalolova. BMSM uchun “Musiqqa adabiyoti” fani dasturi.T.,2019.
3. Sobirova G. Bolalar musiqa va san‘at maktablarida “Musiqqa adabiyoti” fanining o‘qitish muammolari (Farg‘ona viloyatidagi BMSMlar misolida). Farg‘ona – 2022.